

J.H. DUNNING, S.M. LUNDAN
MULTINATIONAL ENTERPRISES AND THE GLOBAL ECONOMY

SECOND EDITIO, CHELTENHAM: EDWARD ELGAR 2008
s. 245

Zmiany w gospodarce światowej mają charakter dynamiczny i zachodzą pod wpływem procesów społecznych, gospodarczych, politycznych i kulturowych, z których każdy jest poddawany działaniu globalizacji rozumianej jako zjawisko lub stan światowej gospodarki. W procesach globalizacji gospodarki coraz większą rolę odgrywają korporacje transnarodowe (KTN), stanowiąc potężny i prężny krąg podmiotów w gospodarce i w wiodący sposób oddziałując na przemiany zachodzące na świecie.

Autorzy książki przedstawiają korporacje jako podmioty współtworzące proces globalizacji oraz stanowiące jedną z jego głównych sił napędzających.

Zarówno wśród naukowców, jak i w gronie ekspertów ekonomicznych nie ma obecnie powszechnej zgody w postrzeganiu globalizacji tak w materii teoretycznej, jak i praktycznej. Pełne porozumienie w tym środowisku dotyczy jedynie tego, że globalizacja istnieje i w znaczący sposób wpływa dziś praktycznie na wszystkie sfery naszego życia. W literaturze przedmiotu istnieje duża różnorodność w podejściu tak do analizy, jak i oceny tego zjawiska.

Na temat roli korporacji transnarodowych w gospodarce światowej zostało napisane już wszystko. Tymczasem mimo upływu lat zmieniający się charakter działalności KTN i dokonywanych przez nie bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) sprawia, że tematyka ta przez cały czas pozostaje aktualna i nadal wzbudza liczne kontrowersje.

John Dunning, profesor Uniwersytetu Reading w Wielkiej Brytanii, autorytet w dziedzinie ekonomii międzynarodowej, już po raz drugi podjął się ambitnego zadania, jakim było opisanie roli korporacji transnarodowych w globalnej gospodarce. Tym razem współautorem publikacji jest Sarianna Lundan, profesor Szkoły Biznesu Uniwersytetu Maastricht.

W drugim wydaniu swojej książki Dunning stara się zanalizować raz jeszcze nurt literatury poświęconej teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych i korporacji transnarodowych. Równoległe z najnowszym nurtem ekonomii międzynarodowej, autor poświęca dużo miejsca kwestiom związanym z wyborem między eksportem, licencjonowaniem czy BIZ. Ponadto ważnym tematem książki stała się analiza źródeł szeroko rozumianych przewag technologicznych przedsiębiorstw międzynarodowych, określanych często mianem przewagi własnościowej, oraz wpływu ich działalności na działalność firm lokalnych w krajach goszczących.

Omawiana książka składa się z pięciu części, podzielonych na dwadzieścia jeden rozdziałów. Pod względem układu wydanie drugie niewiele różni się od pierwszego, natomiast zawiera wiele nowych treści – wszystkie rozdziały zostały dokładnie zaktualizowane i zmienione w celu uwzględnienia zachodzących zmian w gospodarce światowej i kierunków naukowych zainteresowań.

Cześć pierwsza zatytułowana „Fakty, teorie i historia” (*Fact, Theory and History*) składa się z sześciu rozdziałów¹ poświęconych charakterystyce najważniejszych aspektów procesu globalizacyjnego, w tym roli korporacji transnarodowych i bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Autor prezentuje teorie korporacji transnarodowych i BIZ, rodzaje BIZ wg motywacji inwestorów bezpośrednich, znaczenie porozumień strategicznych korporacji oraz ewolucję korporacji transnarodowych i globalnej gospodarki na podstawie tzw. paradygmatu eklektycznego.

Według Dunninga, zagraniczne KTN, by móc produkować za granicą i konkurować z firmami kraju goszczącego, muszą posiadać pewne specyficzne atuty (*firm specific or ownership-specific advantages*). Ale posiadanie wyłącznie tych atutów (np. technologii, wiedzy menedżerskiej, specyficznych metod zarządzania) nie jest wystarczającym argumentem do wyjaśnienia dlaczego firma podejmuje BIZ. Posiadane atuty można wykorzystać poprzez transakcje rynkowe, takie jak eksport czy sprzedaż licencji. Muszą zatem wystąpić bodźce do zastąpienia transakcji rynkowych (eksportu czy sprzedaży licencji) produkcją prowadzoną za granicą. Bodźce do internalizacji rynku wewnątrz firmy są związane z kosztami transakcji rynkowych (*transaction costs*). Należą do nich znalezienie wiarygodnych dostawców czy odbiorców, niepewność dotycząca dostępności towarów i ciągłości dostaw, koszty poszu-

¹ Rozdział 1 – *Definitions and sources of data*, Rozdział 2 – *The extent and pattern of foreign direct investment*, Rozdział 3 – *The motives for foreign production*, Rozdział 4 – *Theories of foreign direct investment*, Rozdział 5 – *The determinants of MNE activity: the OLI paradigm revisited*, Rozdział 6 – *The emergence and maturing of international production: an historical excursion*.

kiwania i informacji, koszty negocjacji, koszty monitorowania i egzekwowania (dochodzenie wykonania umowy), koszty przygotowania i zabezpieczenia umowy, koszty ustalania ceny i innych warunków transakcji, koszty dotarcia z ofertą do kupującego, koszty miejsca wymiany i zawarcia transakcji, koszty asymetrii informacyjnej (wynikające z rzadkości przeprowadzania transakcji, z braku wiedzy o lokalnych warunkach wymiany). Szczególnie silne bodźce do internalizacji transakcji, czyli utrzymania kontroli nad posiadanymi przewagami (atutami), występują na rynkach wiedzy i technologii. Atuty firmy (*ownership-specific advantages*) w połączeniu z korzyściami z internalizacji tych atutów nie odpowiadają na pytanie o kraj inwestycji. Dlatego też trzecim elementem, na który zwraca uwagę J. Dunning, są atuty lokalizacyjne krajów goszczących BIZ. Największe szanse przyciągnięcia inwestycji mają kraje, które są w stanie zaoferować to, czego oczekują KTN, tj. dużych i dynamicznie rozwijających się rynków, krajów obfitych w zasoby naturalne, krajów posiadających tanią a zarazem dobrze wykwalifikowaną siłę roboczą, krajów, w których istnieją firmy warte przejęcia czy zakupu.

W rozdziale trzecim Autorzy książki koncentrują swoją uwagę na analizie rodzajów BIZ wg motywacji inwestorów. Wymieniają i poddają analizie następujące rodzaje BIZ:

- BIZ, których celem jest dostęp do zasobów naturalnych kraju goszczącego (*natural resources-seeking*), tj. dostęp do zasobów naturalnych (ropy naftowej, gazu ziemnego, surowców mineralnych, metalicznych, skalnych, drewna, płodów rolnych, wody, odnawialnych źródeł energii), dostęp do miejsc atrakcyjnych dla turystów ze względu na warunki klimatyczne, środowiskowe, przyrodnicze.
- BIZ mające na celu dostęp do zagranicznych rynków zbytu (*market-seeking*), tj. dostęp do dużych i dynamicznie rozwijających się zagranicznych rynków krajowych i regionalnych.
- BIZ zorientowane na zwiększenie efektywności (*efficiency-seeking*), tj. redukcja kosztów produkcji towarów i transportalnych usług, w tym usług korporacyjnych (księgowość, oprogramowanie, B&R).
- BIZ poszukujące zasobów strategicznych (*strategic assets-seeking*), tj. pozyskanie zasobów: *know-how*, technologii, patentów, wiedzy marketingowej, kanałów dystrybucyjnych oraz fizycznych aktywów firm zagranicznych.

W rozdziale czwartym Dunning prezentuje wybrane koncepcje teoretyczne dotyczące korporacji transnarodowych i bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Początkowo dla teoretyków z początku lat 60. obojętną była kwestia tego, czy przepływ kapitału realizowany był w formie inwestycji bezpośrednich, portfelowych, spekulacyjnych zakupów walut czy papierów wartości-

wych w krótkim terminie płatności. Innymi słowy, nie zauważano w tamtym czasie cech, które odróżniają BIZ od inwestycji portfelowych – wszakże kapitał finansowy stanowi ważny instrument BIZ, jednakże obok transferu kapitału, w przypadku BIZ, następuje także transfer technologii, maszyn, półproduktów, wiedzy, metod zarządzania czy metod marketingu. Celem teorii BIZ/KTN była odpowiedź na pytanie, skąd wzięły się KTN oraz BIZ, wyjaśnienie ich rozwoju i wzrostu oraz wszystkich czynników przyczyniających się do transnarodowego charakteru KTN, tj. które firmy, kiedy i dlaczego oraz w jakich formach podejmują produkcję międzynarodową. Dunning dokonuje analizy teorii, poczynając od klasycznych teorii handlu, makroekonomicznej analizy Mundella, by kolejno omówić teorię Hymera, teorię internalizacji, teorię cyklu życia produktu i model uppsalski.

W drugiej części książki zatytułowanej „Wewnątrz korporacji transnarodowych” (*Inside the Multinational Enterprise*), składającej się z trzech rozdziałów², w rozdziale 7 autorzy prezentują strategię działalności korporacji, analizując jednocześnie proces internacjonalizacji. Analiza rozpoczyna się od przeglądu procesu internacjonalizacji korporacji transnarodowych jako przedłużenia krajowej działalności gospodarczej. Autor koncentruje się na strategicznym zarządzaniu zasobami i kompetencjami posiadanych lub nabywanych przez poszczególne przedsiębiorstwa, w celu osiągnięcia określonych zamiarów, (kiedykolwiek i gdziekolwiek jest to związane z działalnością przedsiębiorstw poza granicami krajów macierzystych). Wnioskiem z rozdziału 7 jest stwierdzenie, że wartość dodana poszczególnych produktów i/lub całkowitej działalności przedsiębiorstw jest wyjaśniana poprzez tzw. paradygmat OLI. Dunning stawia hipotezę, iż dana firma podejmie decyzje o zaangażowaniu się w BIZ za granicą pod warunkiem, że zostaną spełnione równocześnie następujące warunki:

- posiadanie pewnych specyficznych przewag konkurencyjnych nad lokalnymi firmami w kraju goszczącym, których źródłem mogą być m.in. zasoby w postaci posiadanej technologii, wiedzy i doświadczenia w zakresie marketingu i zarządzania (*ownership-specific advantages*);
- posiadanie przewag wynikających z wykorzystania własnych struktur organizacyjnych związanych z obniżeniem kosztów obsługi transakcji rynkowych oraz większą swobodą w polityce cenowej (*internalization-specific advantages*). Należą do nich koszty negocjacji, niepewność dotycząca cen

² Rozdział 7 – *Entry and expansion strategies of MNEs*, Rozdział 8 – *The organization of MNE activity: the internal network*, Rozdział 9 – *The organization of MNE activity: the external network*.

i jakości oferowanych towarów czy znalezienie wiarygodnych partnerów handlowych;

- istnienie pewnych atutów związanych z lokalizacją kraju goszczącego BIZ (*location-specific advantages*), tj. duży i dynamiczny rynek wewnętrzny, tania i wykwalifikowana siła robocza czy zasobność w surowce naturalne.

W rozdziale 8 Dunning podkreśla znaczenie innowacyjnych rozwiązań organizacyjnych firm jako czynnika determinującego rozwój przedsiębiorstw oraz relacji wewnątrz firm. Rozdział 9 jest analizą wspólnych relacji, które przedsiębiorstwa mogą nawiązać z firmami zagranicznymi, ze szczególnym uwzględnieniem spółek *joint venture* i aliansów strategicznych przedsiębiorstw. Z punktu widzenia zarówno ekonomicznego, jak i strategicznego Autor stara się odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu jest możliwe określenie czynników wpływających na różne formy wzajemnych relacji między firmami. Empiryczne dowody na wzajemne związki między firmami są wciąż dość niejasne i rzadkie, jednakże Autor stwierdza, że temat ten stanie się prawdopodobnie jednym z najważniejszych obszarów badawczych w najbliższych latach. Podstawowym założeniem jest fakt, iż aby przetrwać, korporacje oraz państwa narodowe potrzebują środków, które mogą być nabywane i wykorzystywane tylko w ramach interakcji z innymi przedsiębiorstwami i państwami, które są właścicielami lub też sprawują kontrolę nad tymi środkami. Jeżeli pozycjonowanie w sieci firm i państw zapewnia uczestnikom strategiczne korzyści związane z ich ogólną pozycją konkurencyjną, to takie korzyści strategicznych powiązań mogą być kluczowym i nieuniknionym mechanizmem rozwoju tych podmiotów.

Część trzecia książki „Wpływ działalności KTN” (*The impact of MNE Activity*) składa się z ośmiu rozdziałów³, stanowi dyskusję na temat znaczenia korporacji transnarodowych w gospodarkach krajów macierzystych i goszczących.

Lokalizacja BIZ na rynkach krajów goszczących z reguły daje szansę szybszego wzrostu gospodarczego poprzez nowe inwestycje, modernizację aparatu wytwórczego, wzrost konkurencyjności i innowacji. Autorzy stwierdzają, iż ocena wpływu BIZ na gospodarkę kraju przyjmującego jest mimo wszyst-

³ Rozdział 10 – *FDI, growth and development*, Rozdział 11 – *Technology and innovatory capacity: the role of firms*, Rozdział 12 – *Technology and innovatory capacity: the role of government*, Rozdział 13 – *Employment and human resource development*, Rozdział 14 – *The balance of payments and the structure of trade*, Rozdział 15 – *Market structure, performance and business practices*, Rozdział 16 – *Linkages, spillovers and clustering*, Rozdział 17 – *Distribution of the value added created by MNEs*, Rozdział 18 – *Political, cultural and social responsibility issues*.

ko trudna i wielopłaszczyznowa. Bilans pozytywnych i negatywnych efektów napływu BIZ jest specyficzny dla każdej gospodarki i zależy od wielu uwarunkowań (gospodarczych, społecznych i politycznych). Ogromne znaczenie dla przyciągnięcia BIZ i decyzji o reinwestycji zysków w kraju lokowania ma polityka państwa.

W przypadku krajów macierzystych wpływ BIZ na kondycję gospodarki, głównie na poziom eksportu, zatrudnienia czy płac, nie jest zjawiskiem jednorodnym. Z jednej strony kraje wspierają rozwój własnych korporacji transnarodowych, gdyż są one jednym z przejawów potęgi gospodarczej kraju a ich ekspansja, poprzez podejmowanie BIZ, jest wyrazem zagranicznej ekspansji gospodarczej tego kraju. Z drugiej strony KTN są często poddawane ostrej krytyce w samych krajach macierzystych, zwłaszcza ze względu na ich rzekomo niekorzystny wpływ na eksport, a przez to na bilans rachunku obrotów bieżących (poprzez zastępowanie eksportu) i płatniczy (poprzez dodatkowy wywóz kapitału). Obecnie odzwierciedleniem tej krytyki jest debata o delokalizacji produkcji towarów i usług do krajów o niskich kosztach i jej skutkach dla krajów macierzystych, wysoko rozwiniętych.

Część czwarta „Implikacje dla polityki” (*Implications for Policy*) składająca się z dwóch rozdziałów⁴ dotyczy roli, jaką pełnią korporacje transnarodowe w tworzeniu polityki handlowo-inwestycyjnej na świecie. Rozdział 20 opisuje zmiany podejścia rządów narodowych do działalności korporacji z perspektywy rządów krajów goszczących i macierzystych. W okresie lat 60. i 70., rządy narodowe starały się koncentrować swoje wysiłki na wykorzystaniu korzyści płynących z BIZ, jak również wykorzystaniu macierzystych KTN do zdobywania zasobów, których brakowało. Zmiana nastawienia do KTN, jaką obserwujemy w latach 80. i 90. polegała na tym, iż zaczęto postrzegać macierzyste KTN jako narzędzie stwarzające szansę poprawy konkurencyjności gospodarki macierzystej.

Część 5, zatytułowana „Spojrzenie w przyszłość” (*Looking ahead*), składająca się z jednego rozdziału⁵, koncentruje się na opisie zmian, jakie zaistniały w gospodarce globalnej, poczynając od okresu od zakończenia pierwszej wojny światowej do czasów obecnych, odnosząc się w kolejnych okresach do znaczenia i roli jaką pełniły korporacje transnarodowe. Ponadto zwrócono uwagę na czynniki, jakie w przyszłości będą determinować kierunki, strukturę i rozmiary produkcji międzynarodowej. Podkreślona została szczególnie

⁴ Rozdział 19 – *Governments and MNE activity: the unilateral response*, Rozdział 20 – *Governments and MNE activity: the multilateral response*.

⁵ Rozdział 21 – *The future of MNEs in a global economy*.

rola technologii, nowych form organizacyjnych i znaczenie rządów narodowych.

Książka Johna Duninga i Sarianny Lundan stanowi doskonały przegląd literatury poświęconej przyczynom oraz skutkom działalności korporacji transnarodowych. Biorąc pod uwagę ogrom tej literatury, należy docenić wkład Autorów książki stanowiącej jedno z najbardziej obszernych kompendium wiedzy na temat tego rodzaju przedsiębiorstw. Książka ze względu na swój interdyscyplinarny charakter jest adresowana do licznych, bardzo zróżnicowanych odbiorców. W tym celu została napisana prostym językiem, zrozumiałym nawet dla osób niezajmujących się na co dzień ekonomią. Struktura książki jest gruntownie przemyślana, dzięki czemu jest przystępna również dla studentów pragnących zapoznać się z działalnością KTN. Ma wymiar dydaktyczny i może służyć jako lektura uzupełniająca typowe podręczniki z dziedziny ekonomii czy zarządzania międzynarodowego. Stanowi przede wszystkim niezastąpioną pomoc dla badaczy zajmujących się problematyką korporacji transnarodowych i bezpośrednich inwestycji bezpośrednich, ponieważ umożliwia im zapoznanie się z obszernym dorobkiem teoretycznym i empirycznym z tej dziedziny.

Z tego względu interdyscyplinarny charakter książki Duning i Lindan należy uznać za kluczową pozycję i obowiązkową lekturę dla wszystkich zainteresowanych problematyką działalności korporacji transnarodowych i dokonywanych przez nie bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Rafał Jarosz